

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาสภาวะการเปลี่ยนแปลงของ วัฒนธรรมความบันเทิงในสังคมกรุงเทพฯ ช่วงทศวรรษ 2490 พบว่าสังคมกรุงเทพฯยุคนั้น ให้ค่าต่อวัฒนธรรมความบันเทิงแบบตะวันตก วัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมดำรงอยู่ได้ด้วยการปรับรูปแบบผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตก ขณะที่การสืบทอดวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมในฐานะวัฒนธรรมประจำชาติยังคงดำเนินอยู่ และในวงจำกัดภายใต้นโยบายของรัฐ รัฐส่งเสริมวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมเพื่อเสริมสร้าง ภาพลักษณ์ของประเทศในประชาคมโลก และความมั่นคงของรัฐในทางการเมือง อันส่งผลกระทบต่อ ให้มีการรักษาวัฒนธรรมความบันเทิงของราชสำนัก ไว้เป็นแบบแผนและมาตรฐานของการแสดง สืบมา

วัฒนธรรมความบันเทิงแต่เดิมมีวิวัฒนาการที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และรสนิยมด้านความบันเทิง ซึ่งเปลี่ยนแปลง ไปในแต่ละยุคสมัย งานประเพณีพิธีกรรมมีดนตรีและมหรสพเป็นส่วนประกอบทำให้พิธีถูกต้อง ครบถ้วน และยังใช้สมโภชเฉลิมฉลอง เพื่อสร้างความสนุกสนานแก่ผู้ร่วมงาน ก่อให้เกิดพัฒนาการ ของความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ

วัฒนธรรมความบันเทิงมีพัฒนาการแตกต่างกันไปตามสถานะของคนในสังคม โดยเฉพาะระหว่างราชสำนักกับราษฎร แต่ต่างก็ส่งอิทธิพลต่อกัน ทำให้วัฒนธรรมความบันเทิงมี การถ่ายทอดและสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่ ๆ

วัฒนธรรมความบันเทิงของราชสำนักมีวิวัฒนาการเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกสัมพันธ์ กับคติความเชื่อทางศาสนาอันเป็นสื่อในการแบ่งแยกสถานภาพที่สูงส่งของพระมหากษัตริย์จาก ประชาชนทั่วไป ได้แก่ ดนตรี โขน หนัง และประเภทที่ 2 มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงโดยตรง เช่น หุ่น มโหรี ละครโน วัฒนธรรมความบันเทิงของราชสำนักมีแบบแผนและความประณีตงดงาม เป็นแบบฉบับอันแตกต่างจากวัฒนธรรมความบันเทิงของราษฎรทั่วไปมาแต่เดิม แม้ราชสำนักรับ แบบอย่างความบันเทิงจากราษฎรแต่ก็ปรับปรุงจนกลายเป็นแบบแผนของราชสำนัก เช่น การรับ ละครนอกมาปรับปรุงเป็นละครโน

วัฒนธรรมความบันเทิงของราษฎรก็เช่นเดียวกับราชสำนักที่สัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของ งานประเพณีพิธีกรรม และเพื่อความสนุกสนาน แม้ราษฎรรับเอามหรสพความบันเทิงจากราชสำนัก

มาเป็นส่วนหนึ่งของความบันเทิง แต่ก็ปรับปรุงดัดแปลงให้สอดคล้องกับรสนิยมที่เน้นความสนุกสนาน เช่น ละครซึ่งเชื่อกันว่ามีพัฒนาการในหมู่ราษฎร จะมีเรื่องราวสนุกสนาน บันเทิง ตลกคะนอง ตามรสนิยมของราษฎร หรือ การแสดงโขน แม้ว่ามีพัฒนาการเพื่อความบันเทิงสนุกสนานมากขึ้น แต่ศิลปะการแสดงโขนคงเป็นรสนิยมของชนชั้นสูง เมื่อโขนแพร่หลายในหมู่ราษฎรก็เป็นการแสดงที่สื่อฐานะของผู้ว่าจ้างมิใช่รสนิยมความบันเทิงของราษฎร การแสดงโขนจึงไม่ประณีตงดงามมีแบบแผนเช่น โขนของราชสำนัก

วัฒนธรรมของราชสำนักซึ่งเน้นความประณีตงดงาม เมื่อมีพัฒนาการจนเป็นที่ยอมรับแล้วก็จะกลายเป็นแบบแผนสืบมา ขณะที่วัฒนธรรมความบันเทิงของราษฎรซึ่งมุ่งความสนุกสนานบันเทิง ย่อมปรับเปลี่ยนได้ง่าย และเมื่อราษฎรมีฐานะ การใช้ชีวิตด้านความบันเทิงย่อมมีมากขึ้น พัฒนาการในรูปแบบใหม่ ๆ จึงย่อมเกิดขึ้นตามไปด้วย ขณะที่ราชสำนักจะพัฒนาความบันเทิงในลักษณะของการดำรงไว้ซึ่งแบบแผนของศิลปะ ซึ่งเห็นได้ชัดในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่งผลต่อการเติบโตของวัฒนธรรมความบันเทิง ในลักษณะของความบันเทิงที่สื่อถึงฐานะของคนในสังคม วัฒนธรรมความบันเทิงในช่วงนี้เห็นได้ชัดว่าสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจสังคม การแพร่หลายของคนตรีและมหรสพในลักษณะของการจัดงานประเพณีพิธีกรรมและมีมหรสพความบันเทิงเป็นสื่อฐานะของเจ้าภาพ ทำให้เกิดพัฒนาการของศิลปะเนื่องจากการแข่งขันพัฒนาฝีมือความสามารถของศิลปินอันนำมาซึ่งชื่อเสียงและรายได้ วัฒนธรรมความบันเทิงในหมู่ราษฎรทั้งคนตรีและมหรสพจึงวิวัฒนาการเพื่อความบันเทิงมากขึ้น เห็นได้จากพัฒนาการของคนตรีไทยในลักษณะต่างๆ หรือการแสดงโขนในหลากหลายลักษณะ

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของวัฒนธรรมความบันเทิงเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ วัฒนธรรมความบันเทิงซึ่งเคยเป็นกิจกรรมร่วมกันของคนในสังคม ได้กลายเป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนเลือกเสพตามรสนิยมและความพอใจและต้องจ่ายเงินเพื่อการนี้ เมื่อการดูมหรสพกลายเป็นสื่อฐานะของผู้ชม ทำให้ราษฎรใช้ชีวิตในด้านความบันเทิงมากขึ้น มหรสพในความสนใจของประชาชนจึงเติบโตและแพร่หลายตามไปด้วย อย่างไรก็ตามราษฎรส่วนใหญ่มีโลกทัศน์หรือความคิดไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก พัฒนาการของมหรสพรูปแบบใหม่ทั้ง ละครพันทาง หุ่นกระบอก และลิเก จึงคงมีลักษณะการแสดง และเนื้อเรื่องในแนวเดียวกับมหรสพการแสดงที่มีมาแต่เดิม

ราชสำนักและชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 วางแบบแผนวัฒนธรรมความบันเทิงจนกลายเป็นมาตรฐานของชาติต่อมา เช่น การสืบทอดแบบแผนละครรำแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 หรือแบบแผนการแสดง โขน หุ่นกระบอก หน้าใหญ่ ที่มีมาแต่เดิม ขณะที่คนตรีถูกวางแบบแผนในสมัยรัชกาลที่ 6 ราชสำนักนับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีบทบาทสำคัญเป็นผู้นำในการรับวัฒนธรรม

ตะวันตก ด้วยทัศนะว่าวัฒนธรรมตะวันตกแสดงถึงความเจริญ แต่ก็สามารถนำวัฒนธรรมใหม่มาปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิม ลักษณะเช่นนี้มีอิทธิพลต่อการรับวัฒนธรรมความบันเทิงแบบตะวันตกมาปรับให้เข้ากับจารีตการแสดงแบบเดิม เห็นได้จากพัฒนาการของละครดึกดำบรรพ์ ละครร้อง ละครพูด แต่เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกมีอิทธิพลมากขึ้น วัฒนธรรมความบันเทิงแบบตะวันตก เช่น ภาพยนตร์ เพลงไทยสากล ติลลาศ ได้กลายเป็นวัฒนธรรมความบันเทิงที่คนในสังคมนิยม มากขึ้นทุกที โดยเฉพาะในสังคมของคนกรุงเทพฯ ซึ่งมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงสูง

อย่างไรก็ตามเนื่องจากงานประเพณีพิธีกรรมยังเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในสังคมกรุงเทพฯ ย่อมทำให้วัฒนธรรมความบันเทิงที่มีบทบาทในงานประเพณีพิธีกรรมมาแต่เดิม เช่น คนตรีไทย โขน หุ่น ละคร หนัง เป็นวัฒนธรรมความบันเทิงที่ยังอยู่กับการจัดงานประเพณี แต่เริ่มหมดบทบาทในวิถีชีวิตคนในสังคมนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

รัฐบาลในช่วงทศวรรษ 2490 ได้ดำเนินนโยบาย ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความบันเทิงหลายลักษณะ ในช่วงปี 2491-2495 รัฐบาลดำเนินนโยบายสร้างความสัมพันธ์อันเท่าเทียมกับนานาชาติ เช่นการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ในการนี้การส่งเสริมความเป็นไทย สร้างความรู้สึกรักชาติ และการรักษาวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมล้วนเป็นสิ่งแสดงถึงความมีอารยะของประเทศ รัฐบาลจึงดำเนินนโยบายวัฒนธรรมความบันเทิงตามแนวทางนี้ ผ่านการดำเนินงานของ “กองการสังคีต กรมศิลปากร” และสนับสนุน “โครงการปรับปรุงการละครและสังคีต” ของกรมศิลปากร

โครงการปรับปรุงการละครและสังคีต ให้ความสำคัญกับการบำรุงรักษาและสืบทอดศิลปะชั้นสูง โดยเฉพาะศิลปะแบบฉบับของราชสำนัก ซึ่งกรมศิลปากรยึดถือเป็นแบบแผนสืบทอดมาแต่เดิม ด้วยการปรับปรุงสถานภาพของศิลปินและศักยภาพของกองการสังคีต เริ่มต้นจากการผดุงฐานะและความสามารถของศิลปิน โดยปรับปรุงเงินเดือน ส่งเสริมศิลปินรุ่นใหม่ให้ได้รับการศึกษาวิชาสามัญในระดับสูง และศึกษาวิชาทักษะทางดนตรี และนาฏศิลป์ เพื่อให้สามารถเข้ารับราชการ ในศิลปากรตามมาตรฐานก.พ รวบรวมศิลปินชั้นครูมาประจำกรมศิลปากร แล้วถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ขณะเดียวกัน ก็เตรียมความพร้อมให้กับศิลปินรุ่นใหม่ผ่านการสนับสนุน “โครงการศิลปินสำรอง” นอกจากนี้ได้เผยแพร่ผลงานของกองการสังคีต ต่อสาธารณชน เช่น จัดแสดงผลงาน ปรับปรุงดัดแปลงนาฏศิลป์ และดนตรี แล้วนำเสนอต่อสังคม

เป็นที่น่าสังเกตว่าในส่วนของคนตรีและนาฏศิลป์สากลนั้น กลับไม่ได้รับความสนับสนุนมากนัก เพราะการแสดงประเภทนี้ไม่สามารถสนับสนุนความมั่นคง ของรัฐบาลได้เฉกเช่น คนตรีและนาฏศิลป์ไทย

รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่ปี 2495-2500 ให้ความสำคัญกับการใช้นโยบาย

วัฒนธรรมสนับสนุนนโยบายการบริหารประเทศ โดยอธิบายความสำคัญของวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับความเจริญและความมั่นคงของชาติ ตอบสนองนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อันเป็นนโยบายสำคัญในช่วงนี้ รัฐบาลตั้งกระทรวงวัฒนธรรมในปี 2495 เพื่อเป็นหน่วยงานรับผิดชอบการดำเนินงานทางวัฒนธรรมทั้งการสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรม รัฐโอบนกรมศิลปากรจากกระทรวงศึกษาธิการ มาสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ทำให้แผนการดำเนินงานของกรมศิลปากร ภายใต้กระทรวงวัฒนธรรมได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยมีสำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรมของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติให้ความสนับสนุนด้านงบประมาณ เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ ทั้งในลักษณะการเผยแพร่ผลงานที่มีมาแต่เดิม และสนับสนุนผลงานวิชาการใหม่ ๆ เพื่อสืบทอดและเผยแพร่แบบแผนวัฒนธรรม เช่น จัดพิมพ์ "ตำราตะโพน" ของขุนสำเนียงชั้นเชิง (มล โกมลรัตน) ในปี 2495 จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยในปี 2497

ขณะเดียวกันรัฐก็ดำเนินการเผยแพร่วัฒนธรรมความบันเทิง อันเป็นผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐดังกล่าวมาแล้วให้ลงสู่ประชาชน เช่น กรมศิลปากรจัดมหรสพการแสดงออกเผยแพร่ร่วมกับหน่วยวัฒนธรรมเคลื่อนที่ รัฐให้จัดตั้งองค์การดุริยางค์นาฏศิลป์ เพื่อสนับสนุนการสืบทอดวัฒนธรรมแบบแผนของกรมศิลปากร โรงเรียนนาฏศิลป์ ของกรมศิลปากร ผลิตศิลปินรุ่นใหม่ แทนสำนักดนตรีไทยดั้งเดิม

ส่วนการปรับปรุงผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้ลักษณะของวัฒนธรรมแบบเดิมยังคงอยู่และวิวัฒน์สู่ความเจริญในรูปแบบใหม่ มีกรมประชาสัมพันธ์ ทำหน้าที่ปรับปรุงวัฒนธรรมตามแนวทางของรัฐ โดยนำวงดนตรีไทยมาบรรเลงร่วมกับวงดนตรีแจ๊ส เป็น "วงสังคีตสัมพันธ์" ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก สอดคล้องกับรสนิยมของคนในสังคมกรุงเทพฯ ขณะนั้น

นอกจากรัฐบาลส่งเสริมวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิม เพื่อแสดงถึงความเจริญมั่นคงของชาติแล้ว รัฐบาลยังใช้วัฒนธรรมความบันเทิงเป็นสื่อเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลด้วย โดยนำลิเกวิทยุ ละครปลูกใจ และเพลงปลุกใจ ซึ่งได้รับความนิยมกว้างขวางในหมู่ประชาชนมาใช้ประชาสัมพันธ์นโยบายของรัฐบาล

ทศวรรษที่ 2490 เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมแบบตะวันตกกลายเป็นค่านิยมของยุคสมัย อย่างไรก็ตามท่ามกลางค่านิยมวัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมความบันเทิงแบบตะวันตกของคนกรุงเทพฯ มีคนในสังคมกรุงเทพฯ อีกจำนวนไม่น้อยมีพื้นเพจากสังคมแบบจารีต จึงยังชื่นชอบวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิม แต่ก็นิยมวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้วัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิม ต้องปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับรสนิยมผู้บริโภค การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความบันเทิง อันเห็นได้โดดเด่นในช่วงเวลาที่ศึกษา คือ การประยุกต์ดนตรีไทย และ

การปรับปรุงลิเกลูกบท

การปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิม ทั้งการประยุกต์วงดนตรีไทยและนำทำนองเพลงไทยมาปรับปรุงเป็นเพลงไทยสากลในลักษณะอื่น รวมทั้งการปรับปรุงลิเกลูกบท นับเป็นสิ่งที่แสดงถึงการปรับรูปแบบของวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิม ให้สอดคล้องกับรสนิยมวัฒนธรรมตะวันตกของคนกรุงเทพฯ

การประยุกต์ดนตรีไทยให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ฟัง เห็นได้จากการที่นำเอาเพลงไทยสากลมาใช้ในละครร้อง ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้คือ พรานบุรณ เพลงไทยสากล ในระยะแรกนั้นการทำนองเพลงไทยมาประยุกต์ดัดแปลงเป็นทำนองสากล ลักษณะเช่นนี้คือการปรับโดยใช้แบบอย่างของคนตะวันตกมาผสมผสาน แต่ในทศวรรษ พ.ศ.2490 นั้น การประยุกต์ดนตรีไทยแนวใหม่เป็นการผสมผสานดนตรีตะวันตกกับดนตรีไทยตามรสนิยมวัฒนธรรมตะวันตกของคนในสังคม เพลงไทยสากลอันเป็นผลผลิตจากการประยุกต์ดนตรีไทยดังกล่าวจึงแพร่หลายเป็นที่นิยม

วงดนตรีที่มีชื่อเสียงทางการผลิตและเล่นเพลงไทยประยุกต์ คือ วงสังคีตสัมพันธ์ของกรมประชาสัมพันธ์ และวงสังคีตประยุกต์ ความแพร่หลายของเพลงไทยสากล ซึ่งเป็นเพลงไทยประยุกต์ เป็นที่นิยมและยอมรับของกลุ่มชนชั้นสูงและสามัญชนทั่วไปในกรุงเป็นอันมาก เฉพาะอย่างยิ่งเพลงซึ่งบรรเลงโดยวงดนตรีสุนทราภรณ์

ในส่วนสถานภาพและบทบาทของศิลปินต่อวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมพบว่า ศิลปินในความอุปถัมภ์ของราชสำนักและชนชั้นนำมีบทบาท ในการกำหนดแบบแผนของวัฒนธรรม สถานภาพซึ่งเป็นที่การยอมรับมาแต่เดิม ประกอบกับ การสนับสนุนของรัฐในทศวรรษ 2490 ทำให้แบบแผนที่มีมาแต่เดิมกลายเป็นมาตรฐานทางศิลปะ เห็นได้จากศิลปินด้านดนตรีไทยที่มีฝีมือความสามารถ หรือสำนักดนตรีที่มีชื่อเสียง เคยอยู่ในความอุปถัมภ์ของราชสำนักหรือชนชั้นนำ จึงจะเป็นที่ยอมรับ

สำนักดนตรีสำคัญที่ประกอบอาชีพรับงานในทศวรรษนี้ ได้แก่สำนักจางวางทั่ว พาทยโกศล สำนักหลวงประดิษฐไพเราะ และสำนักคุริยประดิษฐ์ ต่างรับงานเพื่อหารายได้พึ่งพาตัวเอง ผู้ประกอบอาชีพอิสระทั่วไปต่างมุ่งเข้าสู่สังกัดสำนักที่มีชื่อเสียง หรือเรียนรู้จากศิลปินรุ่นครูผู้มีชื่อเสียง สำนักหลวงประดิษฐไพเราะนับเป็นสำนักที่โดดเด่นในทศวรรษนี้ เพราะชื่อเสียงของเจ้าสำนักซึ่งได้รับการยอมรับเป็นปรมาจารย์ดนตรีไทย ผู้มีความสามารถยอดเยี่ยมซึ่งมีชีวิตเหลืออยู่เพียงท่านเดียว ศิลปินรุ่นใหม่ต่างต้องการศึกษากับหลวงประดิษฐไพเราะ สำนักแห่งนี้จึงกลายเป็นสถานศึกษาวิชาชีพสำคัญที่มีอิทธิพลครอบคลุมแบบแผนการบรรเลงของนักดนตรีทั้งกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

การเข้าสู่อาชีพศิลปินของคนรุ่นใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมความบันเทิงแบบเดิมอย่างสำคัญ คือวงการเพลงตลาด การเติบโตของเพลงตลาดสัมพันธ์กับการเข้ามาของชาวชนบทจำนวนมากในทศวรรษ 2490 ที่กลายเป็นคนกลุ่มใหม่กลุ่มใหญ่ในสังคมกรุงเทพฯ มีรายได้ในการจับจ่ายใช้สอยด้านความบันเทิง ทำให้ธุรกิจการบันเทิงด้านเพลงตลาดเติบโต กลายเป็นทางเลือกใหม่ของคนรุ่นใหม่เข้าสู่วงการศิลปินแทนที่การเข้าสู่การบันเทิงแบบเดิม ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยเข้าสู่วงการตลาดในทศวรรษนี้และกลายเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียงต่อมา ได้แก่ ทูล ทองใจ ผ่องศรี วรนุช สุรพล สมบัติเจริญ การมีศิลปินกลุ่มใหม่ผู้มีความสามารถเข้าสู่การบันเทิง ก่อให้เกิดการแข่งขันคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้เป็นที่สนใจของตลาด เห็นได้ชัดจากตลาดเพลงของเพลงตลาด ซึ่งเป็นธุรกิจความบันเทิงที่เติบโตขึ้นในทศวรรษนี้ และประสบความสำเร็จอย่างมาก

กล่าวได้ว่าสถานภาพและบทบาทของศิลปิน ในทศวรรษที่ 2490 มีกลุ่มผู้บริโภคเป็นดัชนีสำคัญ วัฒนธรรมแบบตะวันตกของผู้บริโภคและพัฒนาการความสามารถของศิลปิน ทำให้วัฒนธรรมความบันเทิงในสังคมไทยเปลี่ยนแปลง นอกเหนือจากผลกระทบอันเกิดจากนโยบายของรัฐดังกล่าวมาแล้ว